

կ'անուանէ հաթեան արձանագրութեանց լեզուն, — Էրեբունի պետք է հասկնալ թէ՛ անկէ ալ աւելի հին լեզու մը որ առնչութիւն ունենայ հայերէնին հետ: — Անշուշտ այս վերջնայ, այն է դասական մատենագրաց "Ալարոտեան", կրօած լեզուն, կամ որ նոյն է՝ առնչութիւն արձանագրութեանց "Ուրարտեան" (== Արարատեան) լեզուն:

Այս առթիւ կարեւոր կը համարիմ յիշատակել թէ քանի մը տարի յառաջ՝ երբ հետեւել սկսայ քետացոց մասին հրատարակելով ուսումնասիրութեանց, առաջին օրէն համադրեց թէ անոնք ազգակից են Ուրարտեանց: Օր մըն ալ կարդալով որ Հալէպի "սեմական" ծագումն կու տայ անոնց, դիմեցի արդէն ինձ ծանօթ հռչականունն Սէյսի, որ հաճեցաւ պատասխանել թէ քետացիք "ուրարտեան" ցեղէ են. որ կը հայտատու վերի դիտողութիւնս Ենսէնի յայտնած կարծիքին մասին:

Քետացոց լեզուն ելած այս հետեւութիւնը մտքիս մէջ ուրիշ կասկածներու եւս ծնունդ առաւ, որ պատմական բաւական ծանր պարագաներ ըլլալուն՝ չեմ համարձակիր հրապարակ հանել հապճեպով. այլ կը սպասեմ նորաւոր գիտելու եւ անոնց տուած արդեանց:

Կ. Յ. ՊԱՍՏԱՆՅԱՆ

ՈՒՂԵՂՈՒԱԿԱՆ

ՍԵՆ ԺԱՎՈՒ ԲՈՒՍԱԿԱՆ ՆՁԵՐՔԸ

Ժ.

Թիւոդոսիւս:

Լուստեան ժամը 5 չկար դեռ՝ երբ բեռնաբարձ լծակին տալովն զործողութիւնները քունս խանգարեցին, ելայ վեր նաւապարին, եւ ալ իր նշանքեմ՝ որ Թեոդոսիւս արդէն կանգնած է մեր առջեւ:

Դուրս ելայ նաւամատոյց, մինակ, առաւօտեան զովութեամբ քաղաքը դիտելու: Կառապան մ'ընտրեցի ինձ առաջնորդ, որ իր թեմէն կառքով տարաւ զեւ բոլոր փոքր ի շատե ուշադրութեան արեւմտի տեղերը տեսնելու: Բաթումէն սկսած Սեւ ծովէ եզերաց վրայ ոչ մի տեղ հայ գաղթականութիւնն այնպէս հոծ է, ինչպէս այստեղ, ուր Հայոց գոյութիւնը կը յիշատակուի արդէն ժեյ քարէն: Թեոդոսիայի Հայերը կը զբաղուի գլխաւորաբար փաճառականութեանց, բայց կան նաեւ արուեստարարներ եւ արքունի պաշտօնատէրներ եւ երկու եկեղեցի եւ երկու դպրոց, իրենց

թիւը կը հասնի 1200ի. կան նաեւ 75 տան շաքի կաթողիկէսայ Հայեր, որոնք նոյնպէս ունին իրենց եկեղեցին եւ ծխական դպրոցը: Բայց Ժորախաւս բար չկցայ եւ ոչ մին տեսնել, վասն զի օրը շատ վաղ էր դեռ. Հայոց եկեղեցայն գաւթին մէջի փոքրիկ տնակէն պտաւ կին մը դուրս ելաւ, եւ բաւ թէ ոչ մի հայ եկեղեցի կամ դպրոց բաց չես կրնար գտնել այս քաղաք. ես ալ զանցի մտակայ ճաշարանը եւ այնտեղ թէյով զբաղեցայ՝ մինչեւ որ քաղաք իր քենն արթնցաւ:

Փոքրագիւր բլրայ մի ստորոտն եւ զառիվերին վրայ կիսաբլոր տարածուած է Թեոդոսիա, ձախ թեւին վրայ ունենալով դարաւոր ամրութիւններու հին, կործանած պատնէշները, յիշատակ քաղաքին նախին փառացը: Երկարակեան ճերմակ տներ սիրուն ձեւով շարուած են նաւահանգստին կիսաբլորը եզերքին վրայ, որոնց առջեւ մի քան զմիւս փառաւոր ծովային տեսարաններ կը պարզեն: Աւելի փոքր քան Բաթումը՝ (ունի միայն 12 հազար բնակիչ) Թեոդոսիայ այսու ամենայն անշուշտ քաղաք չէ: Թեւեւ չունի մեծ առեւտրական կարեւորութիւն եւ գործունէութիւն, բայց իր գեղեցիկ դերովը կը յիշեցնէ Միլեթիականին իտալական ծովեզերքը փոքր քաղաքները: Իր ամենին նշանաւոր փողոցն է Գիւնեւէլայ (Günayak) այսինքն Զեմեփոս փողոցը: Այս աստուծոյ յիշատակն է Քնեոփական տիրապետութեան միջոցին, երբ ԺԳ դարուն՝ ամբողջ Սեւ ծովու եզերքը կը զբաղեցնէր յաֆթա անուան Ներքեւ: Քաղաքը հիմնուած է պոսթոլ յոյն գաղթականներէ, եւ շուտով կարեւոր կենդրոն եղած՝ վաճառականութեան: Եւ դարուն Հոնք քանդեցին զԹեոդոսիա, եւ այնպէս քանդուած մնաց մինչեւ Քնեոփացոց տիրելն, որոնք քաղաքը վերին զարգացման հասուցին 1475ին անցաւ Տաճկաց ձեռքը. ասոնք ալ իրենց կողմէն միտարեւերով զարդարեցին, եւ անուան իրենց հնամանք կոչեցին Բեֆէ. Տաճկիներն այնչափ հաւանք էին Բեֆէին, որ շատ անգամ Բեւ-ճիւմբուլ (Երեմի Կ. Պոլսի) կամ Բե-ճիւմբուլ (փոքր Կ. Պոլսի) կը կոչէին, երբ Ռուսները տիրեցին Բեֆէին՝ քաղաքն աւերակ թողուցին ամբողջ կէս դարէն աւելի, իրենց բոլոր ուշադրութիւնը դարձնելով նախ Բեւբէին. մինչեւ որ ներկայ դարուս հայտն միջինքն ետքը Թեոդոսիա սկսաւ կենդանանալ, իսկ երկաթուղին կապեց զայն ցամաքային առեւտրական աշխարհին հետ՝ 1892ին միայն, երբ առաւական կառավարութիւնն որոշեց զԹեոդոսիայ առեւտրական նաւահանգիստ անել: Բայց ի առեւտրական յատկութեան՝ թեւեւ գեռն այդմեան վիճակին մէջ ալ շատ մեծ կարեւորութիւն չունի, շատ յարմար քաղաք է ծովային բաղնիքներու այնպէս որ ամառները՝ մանաւանդ օտար տեղերէ եկող հիւանդներն եւ այցելուներն են որ քաղաքին դուրսթութիւն կու տան: Այնչափ զովքերն ինձ այստեղ լողարաններ — կամ՝ յատկապէ՛ լողարաններու ծովն — որ չվարանցեցայ անձամբ փորձելու, Իրաւունք ունին. ծովուն յատակը հարթ է, աւազուտ կամ թեթեւ կաւային կախուղ. սաքերդ կարծես թաւշն վրայ կը կոխեն. Շուրջ